

RAVNATELJ AKADEMIJINA ARHIVA
TADIJA SMIČIKLAS
I NOVOPRONAĐENA GRAĐA O NJEMU

Izvorni znanstveni rad

UDK 930.25

Hrvatski znanstvenik povjesničar i političar Tadija Smičiklas (1843.-1914.) specijalizirao se i za područje povijesnih znanosti, koje je predavao na zagrebačkom Mudroslovnom (Filozofskom) fakultetu. Pored ostaloga, osobitoga je traga ostavio objavljujući vrela, a najpoznatije njegovo djelo arheografsko je izdanje – višetomni *Codex diplomaticus Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae*. Smičiklas je od 1896. do smrti bio i arhivist te ravnatelj Arhiva Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, pa i u doba (1900.-1914.) kada je bio Akademijin predsjednik. Najveći dio njegove rukopisne ostavštine nalazi se u Akademijinu Arhivu. God. 1993. i 1995. pronađen je u ostavštini pok. akademika Marka Kostrenčića još jedan dio Smičiklasove ostavštine, koji je darovan tomu Arhivu.

1.

U povijesti hrvatskoga naroda, a i šire, ime Tadije Smičiklasa zauzima jedno od najviših mjesta¹ – što je odavno poznato;² pored ostaloga, bio je voditelj najviših hrvatskih znanstvenih i kulturnih institucija i udruženja.³ Kao povjesničar, znanstvenik, prvi je u

¹ Dovoljno je reći da je bio redovni član (od 1883.) te predsjednik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (od 1900. do smrti 1914.), predsjednik Matice hrvatske (1889.-1901.), rektor Zagrebačkoga sveučilišta (1887.-1888.) i prvi njegov počasni doktor (u domovini, 1913.), ravnatelj Grko-katoličkoga sjemeništa u Zagrebu (1877.-1882.), dopisni član Srpske kraljevske akademije nauka u Beogradu, počasni član Matice slovenske u Ljubljani (1913.), član Kraljevinskoga suda (1906.-1914.) itd.

² O T. Smičiklasu i njegovu djelu pisalo je ili ga u svojim djelima spominje mnogo hrvatskih i stranih znanstvenika i kulturnih radnika, npr., Vatroslav Jagić (1895.), Ferdo Šišić (npr. 1902.), Jovan Radonić (1906., 1907.), Fran Ilešić (1907.), Đuro Szabo (1913.), Frane Bulić (1914.), Rudolf Horvat (1914.), Gavro Manojlović (1914.), Vladimir Mažuranić (1914.), Ivan Milčetić (1914.), Konstantin Jireček (1916.), Giuseppe Praga (1934.), Viktor Novak (1935.), Miroslava Despot (1954.), Jaroslav Šidak (npr. 1981.), Stjepan Antoljak (1992.), Mirjana Gross (1996.) itd.

³ Osim u autora navedenih u prethodnoj i sljedećim bilješkama, usp. i izvještaje o Akademijinu radu u njezinim *Ljetopisima*, u radovima o Matici hrvatskoj itd. Ima i drugih zasebnih radova, npr., Ivan Steklasa, Tađej Smičiklas, predsjednik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti ter Matice hrvatske, *Dom in svet*, XIV, 7, 1901., str. 385-397.

nas krenuo od postavki kako hrvatska povijest nije, uglavnom, pokrajinska,⁴ što bi bilo u skladu sa stoljetnom raskomadanošću Hrvatske na niz zemalja. Štoviše, Smičiklas je prvi u nas tadašnjom znanstvenom metodom⁵ ukazao na cjelovitost povijesti hrvatskoga naroda, svih hrvatskih zemalja, a time je snažno djelovao i na učvršćivanje nacionalno-ideoloških ideja o potrebi njihova sjedinjenja u jednu nacionalnu i državnu cjelinu.⁶ A rezultati novih istraživanja, pa i sadržaji zadnjega znanstvenoga skupa o T. Smičiklasu, to još i potvrđuju.⁷

Smičiklas je hrvatsku povijest i historiografiju smatrao veoma važnima i za razvoj političkoga i za sazrijevanje nacionalnoga života.⁸ U tome smislu upozoravamo i na maturlalnu gimnazijsku radnju Matka Laginje iz 1871. godine, koju je ocijenio njegov nastavnik u (tadašnjoj) Rijeci – Tadija Smičiklas.⁹

⁴ Ferdo Šišić, *Smičiklas Tade*, Hrvatski biografski rječnik. Ogladni primjerak. IAZU, Zagreb, 1916., str. 15. (Hrvatski državni arhiv, Rukopisna ostavština Vjekoslava Spinčića, kut. 58, 20/1, l. 340a i 341). "Smičiklasova djela daju ideju vodilju hrvatskoga naroda, ideju njegove cjelokupnosti i jedinstva, i ona je u naučnom pogledu historijski u općoj historiji data prvi put, jer Smičiklasovi su prethodnici obrađivali hrvatsku historiju partikularno, kao provincijalnu. U Smičiklasovoj se historiji jasno ocrta ideja kontinuiteta ustavnosti i državnosti od početaka samostalne hrvatske države do njezine personalne unije s Ugarskom" (Viktor Novak, *Smičiklas Tadija*, u: Stanoje Stanojević, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatska-slovenačka*, sv. 4, Zagreb, 1929., str. 250).

⁵ Mirjana Gross ne spominje T. Smičiklasa u svojoj knjizi *Historijska znanost. Razvoj, oblik, smjerovi*. Zagreb, 1976., i II. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Zagreb, 1980., ali ga zato ističe u knjizi *Suvremena historiografija: Korijeni, postignuća, traganja*. Zagreb, 1996., str. 177-178; M. Gross naglašava: "Zadaća hrvatske znanstvene historiografije da podupire hrvatsku nacionalnu integraciju nastavlja se u ovim oblicima, što dokazuje i knjiga nad knjigama koja se pojavila u drugoj polovici 19. stoljeća, dočekana s nevidenim oduševljenjem: Smičiklasova 'Povijest Hrvatska'" (str. 177). Stjepan Antoljak, *Hrvatska historiografija do 1918.*, knj. 2., Zagreb, 1992., nije smatrao potrebnim Smičiklasu posvetiti veću i stručniju pozornost (str. 520-523).

⁶ F. Šišić, n. dj.

⁷ *Svečana akademija i znanstveni skup u povodu 150. obljetnice rođenja Tadije Smičiklase (1843.-1993.)*, hrvatskog znanstvenika i predsjednika Akademije. HAZU, Zagreb, 30.9.1993. Prikaz ovog znanstvenog skupa, čiji se radovi objavljuju u ovom Zborniku, vidi: Sineva Pasini, Spomen na Tadiju Smičiklasa. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, *Vjesnik*, god. LIV, br. 16526, Zagreb, 30.9.1993., str. 12). U Maloj koncertnoj dvorani "Vatroslav Lisinski" Kulturno-prosvjetno društvo "Žumberak" priredilo je 11.10.1993. god. koncert više zborova. U *Vjesniku*, god. LIV, br. 16537 i dalje, Zagreb, 11.10.1993. i dalje o Smičiklasu je objavljeno više članaka Miroslava Kurelca, Mirjane Matijević-Sokol – Vesne Tudić-Gamulin i Dubravka Jelčića pod zajedničkim naslovom: *Herodot hrvatske povijesti*; tekstovi su integralni ili prošireni referati sa spomenutoga Akademijina skupa. Hrvatska televizija objavila je dokumentarnu emisiju o T. Smičiklasu.

⁸ O tome ima niz podataka u njegovim objavljenim radovima te u korespondenciji, npr., u pismu Vatroslavu Jagiću, bez datuma, Arhiv HAZU, XV-45 A/Jag. 38.

⁹ Smičiklas je bio učitelj (1869.) i pravi učitelj (1870.-1873.) u gimnaziji u (tadašnjoj) Rijeci (usp., npr., Ivan Milčetić, Tadija Smičiklas na Rijeci. Uspomene Ivana Milčetića, *Hrvatski pokret*, god. X, br. 158, Zagreb, 11.6.1914., str. 5-6, i *Naše pravice*, god. XI, br. 25, 1914., str. 2-3). Maturlalna radnja budućega doktora prava M. Laginje nosila je naslov: *Kulturna povijest ide jednim korakom s' političkom*. Na kraju radnje budućega prvaka istarsko-kvarnerskoootočnih Hrvata (od 80-ih godina) Smičiklas je crvenom tintom napisao: "izvršno Smičiklas" (Albino Senčić, *Maturlalna radnja Matka Laginje*, *Zbornik*, sv. 2, Klana, 1996., str. 103-115).

Poznato je, ali još uvijek gotovo usput, osim u vezi sa Smičiklasovim *Codexom*,¹⁰ da je Smičiklas svojim javnim djelovanjem i svojim pisanim, objavljenim djelom najuže vezan uz arhivsku službu i uz pomoćne povijesne znanosti. Osim u užem krugu znanstvenika povjesničara, manje je poznato da se u svome plodnome, znanstvenom i stručnom radu T. Smičiklas obilato služio i našim i stranim vrelima, da ih je sâm pronalazio i svestrano koristio u svome radu, obrađivao i interpretirao izvore, pa nerijetko neke od njih i prvi uopće.¹¹ Poznato je i to koliko je mnogo i bitno pridonio i pojedinim pomoćnim povijesnim znanostima, pa s time i nastavljamo ovaj kratak uvid u najzanimljiviji dio Smičiklasova opusa, u ono što je dao koristeći arheografsku pomoćnu povijesnu oblast.¹² Naime, Smičiklas je neizmjerljivo zaslužan za objavljivanje upravo fundamentalnih izvora za po-

¹⁰ O njemu usp. bilj. 18.

¹¹ Opravdavajući sam sebe što u svojoj *Povijesti hrvatskoj. Po vrelih napisao (...)*, I, Zagreb, 1882., II, 1879., nije naveo i bilješke, Smičiklas je u uvodu prvoga toma toga znamenitoga djela napisao sljedeće: "(...). Eno na naslovnom listu kaže se: 'po vrelih napisao', a u djelu samom vrela se nespominju. Nisam od taštine taj nadpis metnuo, već upravo od nevolje. Htio sam upozoriti učeni svijet, da ovo nije popularna povijest, kako se obično uzimlju djela bez ikakva citata, već da je ovo djelo upravo tako po vrelih radjeno kao ma koje drugo, koje izlazi nakičeno sa hiljadami citata. Htio sam reći, da sam nastojao moju radnju izvesti ne samo prema napredku nauke, kako se obično ište i od najboljih djela djela namijenjenih velikoj obrazovanoj publici, već da sam i sâm tražio vrela netiskana i obradio ih za ovu knjigu. Priznanjem da sam necitirajući osobito netiskana vrela puno izgubio pred sudom učenoga svijeta, ali moja glavna svrha: zadobiti što više čitatelja iz svih stališa naroda hrvatskoga, mislim da je upravo tiem sretno napredovala, jer preogromna većina čitatelja hoće suvislo pripoviedane čine, a ne dokaze za njih" (str. V); i dalje: "Koliko sam pravo ili krivo učinio, o tom neka sudi pravedna kritika, od koje ću zahvalno primiti i upotrebiti sve primjetbe za drugo izdanje ove knjige, koje počimljem odmah sada spremati s naznakom vrela (potrciao Smičiklas, op. P.S.), jer sam u takovoj prilici, da upravo moram nastavljati ovu započetu radnju po svih zakonih povjestne kritike" (str. VI). Na žalost, Smičiklas nije ostvario svoju namjeru. U svojoj oporuci od 14.3.1913. god. Smičiklas je odredio da se Marku Kostrenčiću "preda sve moje bilješke i ono rukopisa za povijest hrvatsku, što ih je bilo spremno za štampu, ali neka se ne štampa" (Arhiv HAZU, XV-45 b 4). No, Kostrenčić kaže: "Ja sam taj legat primio, ali u toj ostavštini ništa što bi bilo spremno za štampu našao nisam. Bili su tu dijelovi njegova rukopisa za Povijest hrvatsku, a pored toga je bilo bilježaka i ispisa iz raznih historijskih djela i ekcerpata iz arhivske građe" (n. dj., str. 56).

¹² Naravno, ne smatramo manje vrijednim, npr., Smičiklasovu *Povijest hrvatske*. Naveli smo u bilj. 4 kako je dočeka na javnosti. Evo nekoliko mišljenja: V. Novak (*Smičiklas Tadija*, str. 250) kaže da je "Hrvatima dao cijelu hrvatsku historiju"; M. Kostrenčić 1962. godine: Smičiklas je "pisac prve historije hrvatskog naroda" (n. dj., str. 30); Trpimir Macan, u: Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, III. izd., Zagreb, 1975., str. 16: "prva sintetska" hrvatska povijest; Jaroslav Šidak: "prva sinteza hrvatske povijesti do 1848." (*Kroz pet stoljeća hrvatske povijesti*, Zagreb, 1981., str. 352); Tomislav Raukar: "Moderna hrvatska historiografija je u nešto manje od jednog stoljeća ostvarila pet cjelovitih sustavnih pregleda ili sinteza o hrvatskoj povijesti", a jedna od njih je i *Povijest hrvatska* Tadije Smičiklasa (1879.-1882.), te dalje nabroja knjige Vjekoslava Klaića, Ferde Šišića i Nade Klaić, a u bilj. 2a upozorava i na kraće preglede drugih autora. (*Hrvatsko srednjovjekovlje. Prostor, ljudi, ideje*. Zagreb, 1997., str. 5).

kovne Hrvatske. Do danas je ostao nenadmašen velik dio ovoga monumentalnoga Smičiklasova djela iz arheografske oblasti.¹⁸

3.

U nastojanju da ostvari ta djela, Smičiklas se već u mladosti, i to duže vremena osposobljavao iz više pomoćnih povijesnih znanosti, veoma rano se i profesionalno pripremao za doživotno susretanje s povijesnom građom, pa je tako i mogao stići do visoke razine znanstvenoga i stručnog editora vrela. Naime, nije mu bio dovoljan studij slavistike, povijesti i paleografije na Bečkome sveučilištu, pa je tijekom toga studija, u razdoblju od 1867. do 1869. godine, postao polaznikom tamošnjega Instituta za istraživanje austrijske povijesti,¹⁹ "gdje dobiva najbolju moguću znanstvenu naobrazbu".²⁰ U njemu je – ističe F. Šišić – Smičiklas stekao i temeljito znanje iz pomoćnih povijesnih znanosti, a osobito iz paleografije²¹ i diplomatike, iz kojih je imao klauzurnu radnju.²² Ispitno povjerenstvo preporu-

¹⁸ Sv. 13, 1915., uredili su Marko Kostrenčić i Emilije Laszowski, a sv. 14, 1916., 15, 1934. i sv. 16, 1976. Marko Kostrenčić, dok je sadržaj posljednjega sveska dopunio, sumarij i kazala izradio Jakov Stipišić. Pojavu 16. sv. pozdravio je Danilo Klen, Gdje su Istra i Rijeka? Diplomatički zbornici Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije i njegov šesnaesti svezak. *Dometi*, god. X, br. 4, Rijeka, 1977., str. 90-92, ali je istodobno negativno ocijenio nastavak izostavljanja građe o Istri pa čak i o području od Rijeke preko liburnijske Istre do Raše, koje je također ulazilo u sklop Hrvatskoga Kraljevstva. Sv. 17, 1981., uredio je Stipe Gunjača, a sumarij i kazala izradio J. Stipišić; sv. 18, 1990., uredio je Duje Rendić-Miočević, a dopunio Miljen Šamšalović. S tim "sveskom Diplomatičkog zbornika Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae) stigla je kraju serija povijesnih dokumenata koju je još daleke 1904. pokrenuo Tadija Smičiklas (...)", piše u *Predgovoru* toga sveska njegov urednik D. Rendić-Miočević (str. V); i dalje: "Smatrajuci ovim rad na 'Smičiklasovu' Diplomatičkom zborniku dovršenim, prema koncepciji koju je on u svoje vrijeme zacrtao, ne smatramo da je time i završen rad na daljem diranju diplomatičke građe iz Hrvatske i da je ovim stavljena točka na Diplomatički zbornik kao na Akademijinu ediciju" (str. VIII-DX). Tako je i došlo do objavljivanja još jednoga toma *Codexa* (poslije smrti D. Rendić-Miočevića); to su *Dodaci*, sv. 1, listine godine 1020-1270, Zagreb, 1998., čiji su urednici Hodimir Sirotković i Josip Kolanović; transkripciju i redakciju latinskog teksta, kritički aparat, sažetke na hrvatskom i latinskom jeziku, kazala i pripomene sastavili su Josip Barbarić i Jasna Marković, dok su u skupljanju i djelomičnoj transkripciji sudjelovali i Vesna Gamulin, (sada pok.) Josip Lučić, Mirjana Matijević-Sokol, Ivan Mustać i Jadranka Neralić (no, traje spor o tome koliko je tko od suradnika zapravo sudjelovao u realizaciji posla). Objavljene isprave odnose se "na povijest i južne i sjeverne Hrvatske" (upozorava se na str. 405), dakle, i dalje nema isprava zapadne Hrvatske (npr., Istre, o čemu usp. gore navedeno mišljenje D. Klenu). Prvi, pak, svezak *Codexa* objavljen je 1967., s listinama od 743. do 1100. godine, a priredili su ga Jakov Stipišić i Miljen Šamšalović.

¹⁹ Pored ostaloga, podatak o Smičiklasovu osposobljavanju na tome Institutu usp. i u odgovoru toga zavoda (tada u okviru Sveučilišta u Beču) dr. Marku Kostrenčiću u Zagreb, od 21.5.1941., Z1.175/1941. (Arhiv HAZU, XV-45 f 4). To pismo spominje M. Kostrenčić, n. dj., str. 14-15. O tome Institutu v. na str. 59-60, bilj. 6.

²⁰ M. Gross, *Suvremena historiografija*, str. 177.

²¹ F. Šišić, n. dj. u bilj. 4.

²² M. Kostrenčić, n. dj., str. 14.

čilo ga je "navlastito za službu u arhivih i u knjižničarskih odjelih za rukopise" - citirao je 6. veljače 1881. god. Natko Nodilo iz svjedodžbe u svojoj ocjeni prigodom Smičiklasova natjecanja za profesora hrvatske povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.²³ I sâm je Smičiklas pisao da je u Institutu "osposobljen za historijsku kritiku i pomoćne znanosti" te da je položio ispit.²⁴

Ta rano stečena čvrsta podloga u čuvenome središtu historiografije cislajtanijskog dijela Habsburške Monarhije presudno je utjecala na Smičiklasovo opredjeljenje da osobito pažnju posveti izvorima, i to u raznim područjima, da upravo vrelima potkrijepi svoja znanstvena, ali i politička razmišljanja. Naime, Smičiklas sve intenzivnije ulazi u znanstveni svijet upravo u doba kada započinje priprema mađaronsko-mađarskoga dijela društva u Banskjoj Hrvatskoj te Budimpešte za to da neposrednije preuzme vlast u Banskjoj Hrvatskoj,²⁵ pa je istraživanje hrvatske nacionalne povijesti neizbježno moralo nositi i političke konotacije.

Prateći u cjelini Smičiklasovo djelovanje, valja reći da je osim u paleografsko, diplomatsko i arheografsko područje zalazio i u druge discipline pomoćnih povijesnih znanosti. Tako je, uz ostalo, posvetio pozornost i građi iz područja veksikologije.²⁶ Naime, Dimitrije Ruvarac objavio je 1895. god. članak o zastavama te je ustvrdio, uz ostalo, da su hrvatsku zastavu izmislili Jugoslaveni 1860. godine; na to je Smičiklas odgovorio tvrdnjom da ona nije nastala u novije doba.²⁷ Ti su članci izazvali dodatnu polemiku u hrvatskim glasilima.²⁸ U svojim je objavljenim radovima T. Smičiklas zadirao, npr., i u numizmatiku.²⁹

4.

Usprkos općem i posebnom znanju o životu i djelu toga uglednika, manje se, međutim, zna da je u svome dugom radnom vijeku, nesumnjivo ispunjenome plodnim re-

²³ Isto, str. 15.

²⁴ Isto, str. 16.

²⁵ Usp., npr., Martin Polić, *Parlamentarna povijest Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Sa bilježkama iz političkoga, kulturnoga i društvenoga života, drugi dio*, Zagreb, 1900.; Jaroslav Šidak, Mirjana Gross, Igor Karaman, Dragovan Šepić, *Povijesti hrvatskog naroda 1860-1914*, Zagreb, 1968.

²⁶ O toj pomoćno-povijesnoj znanosti usp. Bartol Zmajčić, *Heraldika, sfragistika, genealogija, veksikologija. Rječnik heraldičkog nazivlja*. Zagreb, 1996., str. 111-120.

²⁷ O hrvatskoj zastavi, *Narodne novine*, god. LXI, br. 64, Zagreb, 1885., str. 2-3, *Obzor*, god. XXXVI, br. 63, Zagreb, 1895., str. 1, *Vienac*, god. XXVII, br. 13, Zagreb, 1895., str. 203-206. Ruvarac je svoj članak "O zastavama" objavio u listu *Novo vreme*, br. 20-22, 1895.

²⁸ Isto, te članci anonimnih autora: Hrvatski grb i zastava, *Hrvatska*, god. II, br. 66, Zagreb, 1895., str. 2; Hrvatska zastava, *Dubrovnik*, god. IV, br. 13, 1895., str. 1.

²⁹ Ivan M. Jurković, Uticaj numizmatike kao pomoćnopovijesne znanosti u djelima znamenitijih hrvatskih historičara - Tadija Smičiklas, *Numizmatičke vijesti*, god. XXXIV, br. 1, Zagreb, 1992., str. 71-87.

zultatima na raznim područjima, Smičiklas, uz ostalo, bio i arhivar-praktičar, odnosno ravnatelj Arhiva najviše hrvatske znanstvene i kulturne institucije, prve koja je osnovana u ovome, južnom dijelu Europe (kasnije su osnovane ona u Beogradu i Krku); bila je to Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, koja od 1991. god. nosi ime Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.³⁰

Taj Arhiv započeo se stvarati u samom početku akcije za osnivanje Akademije, naporima biskupa dr. Josipa Jurja Strossmayera i drugih, dakle već u početku 60-ih godina. Tada je, naravno, u pitanju bila registraturna građa, uobičajena u životu institucije ili udruženja. Ali, uskoro nakon formiranja počela se u toj Akademijinoj pismohrani skupljati, ne samo ona tekuća, tj. svakidašnja građa, kakva i inače nastaje prigodom rada bilo koje druge institucije i udruženja, ovdje se počela stjecati i zrela građa, tj. raznovrsna vrela starijega nadnevka, koja su u Arhiv stizala na razne načine i raznim putovima. Tako je i Smičiklas – preuzimanjem dužnosti Akademijina arhivara odnosno dužnosti ravnatelja Arhiva³¹ – našao ne samo već bogatu registraturnu građu, nastalu djelovanjem Akademijine uprave i njezinih članova, već i dosta arhivalija,³² koje su primane i u njegovo doba.³³

5.

Do svoga dolaska u Arhiv i na njegovo čelo 1896. godine³⁴ Smičiklas se, osim što je prikupljao vrela za stvaranje znanstvenih i stručnih radova, a donekle i za političke tekstove i govore, i sâm znao posredno i neposredno brinuti o zaštiti arhivske baštine Banske Hrvatske. Tako je, npr., Smičiklas u više navrata – i kao političar, odnosno zastupnik u Saboru Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, kao politički protivnik mađaronsko-mađarskog režima bana K. Khuen-Hedervaryja i član Neodvisne narodne stranke³⁵ – interpelirao u tome Saboru u vezi s potrebom vraćanja tzv. *Komorskih spisa* iz Mađarske hrvatskome Zemaljskom arhivu u Zagrebu, koje je ban tajno dao prebaciti u Budimpeštu.³⁶ O pitanju tzv. *Neoregistrata acta* polemizirano je i u glasilima, pa je i Smičiklas

³⁰ Ukaz o proglašenju Zakona o Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti od 26. i 28. lipnja 1991. Prilog *Vjesniku HAZU*, god. XII, br. 27, Zagreb, 1991. Promjena imena provedena je u život u doba akademika Jakova Sirotkovića, posljednjega predsjednika JAZU i prvoga predsjednika HAZU.

³¹ Smičiklas je 1896. god. postao arhivar u Arhivu JAZU. O tome više dalje.

³² Npr., u Akademijin Arhiv stigao je znatan dio ostavštine Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.

³³ Npr., već spominjana ostavština E. Fermendžina. Usp. bilj. 14.

³⁴ O tome više dalje.

³⁵ O Smičiklasovu zastupničkom i općenito političkom djelovanju usp. M. Kostrenčić, n. dj., str. 38-44. O političkom životu u Hrvatskoj u to doba usp. J. Šidak, I. Karaman, M. Gross, D. Šepić, n. dj., te Martin Polić, *Dragutin grof Khuen Hédervary i njegovo doba*, Zagreb, 1901.

³⁶ U razdoblju od 1849. do 1851. god. hrvatski je "zemaljski arhivar" Ivan Kukuljević Sakcinski iz budimskog komorskoga, namjesničkog i palatinskog arhiva u Zagreb prenio građu koju je carska

sudjelovao u tim javnim sukobima na stranicama novina.³⁷ Tadija Smičiklas govorio je u Saboru Banske Hrvatske 1886. god. i u povodu izbora saborskoga povjerenstva za ispitivanje stanja u tome centralnome hrvatskom Kraljevskom Državnom zemaljskom arhivu.³⁸ Smičiklas je i 90-ih godina intervenirao u Hrvatskom saboru u pogledu predaje komorskih arhivalija.³⁹

U svome političkom djelovanju Smičiklas se istodobno i redovno služio i vrelima, kao i njihovim objavljivanjem.⁴⁰

komora zaplijenila po imanjima smaknutoga Petra Zrinskoga i Franje Krste Frankopana; prenio je i spise Hrvatskoga kraljevinskoga vijeća, dijeleve građe Ugarskoga namjesničkog vijeća te građu onih samostana iz Banske Hrvatske koje je (uglavnom) dokinuo Josip II. Ugarska je vlada 1855. god. zatražila povrat građe. (Ivan Kukuljević Sakcinski, *Primanje hrvatskih isprava u Budimpešti god. 1849-1851.*, Zagreb, 1885.; Igor Karaman, *Djelovanje Ivana Kukuljevića kao zemaljskog arhivara 1848-1860.*, *Arhivist*, sv. 3, Beograd, 1955., str. 6-14). Građu je ban Karoly Khuen-Hédervary 1885. god. tajno dao prenijeti u Budimpeštu, što je izazvalo znatno političko uzbuđenje u Saboru i u hrvatskim zemljama općenito. U vezi s time bio je i fizički napad ("vritnjakanje") na bana Khuena od strane Davida Starčevića i Josipa Gržanića u samome Saboru (usp., npr., Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, 1. dio, Zagreb, 1990.², str. 215). U zaštitu hrvatskih prava na te arhivalije neposredno se uključio i Smičiklas. Usp. Govor zastupnika Smičiklasa o komorskim spisima, *Katolička Dalmacija*, god. LXVI, br. 68, 1885., str. 1-2, i br. 69, str. 1; Interpelacija Smičiklas Tadije radi povratka komorskih spisa Zemaljskom arhivu 28. listopada 1884., *Saborski dnevnik Kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije g. 1884-1887.*, sv. 2, Zagreb, 1887., str. 1139-1140; Govor Tadije Smičiklasa o prijedlogu dr. Tuškana Grge i protuprijedlozima Vukotinić Ljudevita i dr. Mazzura Šime 3. listopada 1885., *Saborski dnevnik, g. 1884-1887.*, sv. 1, Zagreb, 1887., str. 837-840; Govor Tadije Smičiklasa o povratku komorskih spisa Zemaljskom arhivu prilikom rasprave o proračunu za godinu 1886, 1. veljače 1886., isto, str. 1420-1421. Građa je ostala u Mađarskoj, a o povratu usp. Josip Nagy, *Arhivski ugovori I-III*, *Vjesnik kr. Državnog arhiva*, sv. 1, Zagreb, 1925., str. 1-16, i *Arhivski ugovori IV-VIII*, isto, sv. 2, 1926., str. 82-114; Ferdo Hauptman, *Jugoslavensko-mađarski pregovori i njihovi rezultati*, *Glasnik arhiva i Društva arhivista Bosne i Hercegovine*, sv. 1, Sarajevo, 1961., str. 29-159.

³⁷ Dr. Marczali je u Pester Lloydu, br. 353 i 357, 1885., objavio članke u kojima je tvrdio da su zakonito odneseni spisi iz Hrvatske u Budimpeštu, jer su vlasništvo Ugarske, tj. Mađarske. Smičiklas je na to reagirao: Odgovor dr. Marczaliju glede odnesenih hrvatskih komorskih spisa, *Obzor*, god. XVI, br. 19, Zagreb, 1885., str. 2, i br. 20, str. 2.

³⁸ Govor Tadije Smičiklasa o izboru saborskog povjerenstva za ispitivanje stanja Zemaljskog arhiva 16. prosinca 1886., *Saborski dnevnik*, sv. 2, Zagreb, 1887., str. 1742-1743; u komisiji su bili Ivan Kukuljević Sakcinski kao predsjednik te Radoslav Lopašić, Josip Miškatović, T. Smičiklas i Ivan Tkaličić kao članovi (Igor Karaman, *Studije i priloge iz arhivistike*, Zagreb, 1993., str. 49-50).

³⁹ Govor Tadije Smičiklasa o proračunu za godinu 1898. 4. veljače 1898., *Stenografski zapisnici i priloge Sabora Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, 1897-1902., sv. II, dio I., 10. 1.-5. III. 1898, Zagreb, 1898., str. 459-463.

⁴⁰ Usp., npr., njegov istup u Saboru u pogledu "osnove zakona o uređenju poslova pravoslavne crkve i uporabu ćirilice" (*Saborski dnevnik*, god. 1884-1887., sv. 2, Zagreb, 1887., str. 1970-1972). U povodu Smičiklasove izjave da Srbi žele nadmoćniju ulogu u Hrvatskoj te u vezi s ćirilicom objavljen je članak Zar baš hoćemo prevlast, *Srbobran*, god. I, br. 6, Zagreb, 1884., str. 1-2. A u istome glasilu (XI, 100, 1894., str. 1-2) objavljen je članak "Dubrovčani i Hrvati", u kojem se anonimni autor osvrće na prvi tom Smičiklasove *Povijesti hrvatske*. O naknadnim osvrtima i "osvrtima" na to Smičiklasovo djelo usp. i Srbožderi, *Zastava (Večernji list)*, god. XXXIX, br. 243, 1904., str. 1-2.

Vidljivo je, dakle, i iz samo ovih navedenih primjera da je Smičiklas - uz svoj obimni znanstveni rad na istraživanju i proučavanju hrvatske povijesti te uz široko razvijeni stručno-društveni angažman - i na druge, uglavnom praktične načine, i u praktične svrhe, bio usko vezan uz arhivsku službu. A ona je do tada uspjela postići i neke od modernih organizacijskih i drugih temelja za svoje dalje postojanje, djelovanje i razvoj.⁴¹

6.

Uza sve to, potrebno je podsjetiti i na to da je T. Smičiklas - uz to što je bio profesor hrvatske povijesti - bio i profesor pomoćnih povijesnih znanosti na Filozofskome (Mudroslovnom) fakultetu u Zagrebu, točnije rečeno - u jednome je razdoblju bio redovni profesor povijesti i paleografije na Kraljevskom sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu.⁴² A god. 1910. vladar Franjo Josip I. imenovao ga je predsjednikom *Povjerenstva za čuvanje umjetnih i historičkih spomenika u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji*.⁴³ Dakle, Smičiklas je bio ličnost u čijim se rukama koncentrirala briga oko povijesti Banske Hrvatske i nekih drugih hrvatskih krajeva. A poznavanje arhivskih problema i struke dobro mu je dolazilo, kako rekosmo, i u svakodnevnom, teškim političkim okršajima dok je bio zastupnik u Saboru i kada nije bio, u njemu i izvan njega.⁴⁴

7.

Zanimljivo je, međutim, da je Tadija Smičiklas pomišljao i na profesionalan, radni odnos u arhivskoj službi. Naime, prema do sada dostupnim podacima, Smičiklas se zanimao za radno mjesto arhivara već 1875. godine. Tada je Smičiklas samoga predsjednika JAZU dr. Franju Račkoga molio za pomoć i preporuku za službu "arhivara" u tadašnjoj JAZU. U to je doba Smičiklas bio gimnazijski profesor u Zagrebu. No, ta mu se želja nije ispunila, pa je u Arhiv došao tek kao afirmirani znanstvenik i kulturni djelatnik, kao pravi (redovni) član JAZU, i to 1896. godine, poznat već i u međunarodnim razmjerima.

Neposredno prije polovice devetoga desetljeća XIX. st. Akademijin Arhiv vodio je redoviti član JAZU i prebendar Stolne crkve u Zagrebu i Kaptolski Ivan Krstitelj Tkalić, također već tada poznati povjesničar-stručnjak, afirmiran i u arheografskoj oblasti.⁴⁵ Na

⁴¹ Bernard Stulli, *Arhivistika i arhivska služba. Studije i prilozi*, Zagreb, 1997., na v. mj.; I. Karaman, *Studije i prilozi*, n. dj., na v. mj.

⁴² Prema "Nacionalu" studenta I. Jamnickoga. Izvornik je u registraturi Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, prema: *Katalog*, n. dj., jed. 18.

⁴³ Vladarev dekret u Arhivu HAZU, XV-45 B c 4; usp. i Povjerenstvo za čuvanje spomenika, *Narodne novine*, god. LXXX, br. 121, Zagreb, 1914., str. 1, te Šišić, n.dj., u bilj. 4.

⁴⁴ Usp. bilj. 35, 36, 37 i 38.

⁴⁵ Ivan Krstitelj Tkalić (Zagreb, 1840. - Zagreb, 1905.), povjesničar, od 1867. prebendar Stolne crkve u Zagrebu i kaptolski arhivar, od 1882. do 1886. i arhivar JAZU, od 1875. član dopisnik a od 1883. pravi član JAZU; autor je niza povijesnih članaka i knjiga, među kojima i niza *Povijesni*

skupnoj sjednici JAZU 25. ožujka 1896. dao je ostavku,⁴⁶ tim je činom "protestirao što su neki spisi iz toga Arhiva otpremljeni u Budimpeštu."⁴⁷ Protest je bio na mjestu, rodoljubna lijepa gesta, ali u datoj situaciji praktično beskorisna - Khuenov mađaronsko-mađarski režim bio je na vrhunci moći.⁴⁸ Nije uspio pokušaj da povuče ostavku, pa su 10. svibnja Tkalčić i Smičiklas zamoljeni "da bi do dojučeršnje skupne sjednice sastavili prijedlog o tom, kako da se uredi uprava arhiva."⁴⁹ No, na iduće dvije sjednice nije se raspravljalo o tom pitanju, pa je očito da se nije moglo naći povoljno rješenje.⁵⁰ Tek je na Glavnoj skupštini JAZU 17. prosinca uz izabranoga predsjednika Josipa Torbara, prvoga tajnika Frana Vrbanića, drugoga tajnika Franju Markovića i knjižničara Matiju Valjavca za arhivara izabran T. Smičiklas; bilo je predato 15 glasovnica, a Smičiklasu je ukazalo povjerenje 11 sudionika Skupštine.⁵¹ Zadnje riječi u "izvještaju tajnika dra F. Markovića o književnom radu Akademije g. 1896." govore da je izabran "za arhivara gosp. Tade Smičiklasa."⁵² Tkalčićev odstup omogućio je ostvarenje davne Smičiklasove neostvarene želje, iako, praktično nije morao biti običan arhivar.

S obzirom na to da je u više navrata obnavljan taj Smičiklasov izborni mandat, zasigurno je više nego uspješno zadovoljio očekivanja uprave i akademika, ali i javnosti u obavljanju svoga posla.⁵³

Osobita zanimljivost leži u činjenici da je Tade Smičiklas bio i ostao predstojnik (I.) Filologijsko-historijskog razreda, a ostao je arhivar u Akademijinu Arhivu čak i onda kada je postao i do smrti ostao predsjednik JAZU.⁵⁴ A to je bilo čak u pet mandatnih razdoblja, od Smičiklasova izbora za predsjednika 1900. pa do njegove smrti 1914. godine. Tako

---

spomenici slobodnoga kraljevskog grada Zagreba, od 1889. dalje, *Poviesti Hrvatske*, sv. 1, Zagreb, 1870., sv. 2, Zagreb, 1872. (Autobiografija u Janko Barle, Nekoliko uspomena na Ivana Krst. Tkalčića, *Prosvjeta*, god. XIII, 1905., str. 351-352; Dane Gruber, Ivan Krstitelj Tkalčić, *Ljetopis za god. 1905.*, sv. 20, Zagreb, 1906., str. 118-158).

⁴⁶ "Akademijski arhivar Ivan Tkalčić polaže službu arhivarsku i umoljava, da bi se izabralo povjerenstvo, kojem će on predati arhiv. Akademija odlučuje: preko svoga predsjednika (Josip Torbar, op. P.S.) zamoliti I. Tkalčića, da bi i nadalje ostao arhivarom, a samo onda, ako nikako ne bi htio ostati, izabrat će se u slijedećoj skupnoj sjednici povjerenstvo, koje će od njega preuzeti arhiv". (*Ljetopis JAZU za god. 1896.*, sv. 11, Zagreb, 1897., str. 29-30, Skupna sjednica, 25.3.1896.).

⁴⁷ M. Kostrenčić, n. dj., str. 46.

⁴⁸ Usp. lit. u bilj. 35.

⁴⁹ *Ljetopis JAZU za god. 1896.*, sv. 11, Zagreb, 1897., str. 31, Skupna sjednica, 10.5.1896.

⁵⁰ Isto, str. 31-37, Skupne sjednice, 5.7. i 8.11.1896.

⁵¹ Isto, Glavna skupština, 17.12.1896., str. 40.

⁵² Isto, str. 89. Na str. 88 tajnikova je zahvala Tkalčiću, koji je bio "mnogogodišnji nastojnik arhiva".

⁵³ Usp. izvještaje o radu JAZU u njezinim *Ljetopisima*.

⁵⁴ U trenutku izbora za arhivara Smičiklas je bio i ostao predstojnik Filologijsko-historijskog razreda, član Odbora za izdavanje historijskih i historijsko-juridičkih spomenika, Odbora za sabiranje spomenika tradicionalne kulture, Odbora za galeriju slika i Odbora za knjižnicu. (*Ljetopis JAZU za god. 1897.*, sv. 12, Zagreb, 1898., str. 5-7.

ga je JAZU, posljednji put prije smrti, "u svojoj glavnoj skupštini dne 18. aprila 1912. na dalje tri godine izabrala svojim arhivarom", o čemu ga je službeno, pismeno obavijestio tajnik dr. A. Musić.⁵⁵

Predsjednik JAZU se 1909. god. (točno: 19. listopada) potpisao na jednom dokumentu kao "ravnatelj Tade Smičiklas". Taj potpis i titula govore da je status rukovoditelja Arhiva JAZU postao zaista vrijedan spomena i osobito častan kulturni, znanstveni i stručan posao upravo zahvaljujući Smičiklasovoj brizi i trudu, a očito je da se Smičiklas tom titulom i ponosio.⁵⁶

Poslije njegove smrti za Akademijina "arkivara" izabran je dr. Bogoljub Krnic.⁵⁷

8.

Tijekom svoga života T. Smičiklas skupio je znatnu pisanu vlastitu ostavštinu, pa je i o njoj vodio zasebnu brigu. Svoju je znatnu knjižnicu ostavio Filozofskom, točnije rečeno Mudroslovnom fakultetu, i to "seminaru historičkom hrvatskoga sveučilišta pod uvjetom da one knjige, koje nisu potrebne seminaru predade mojemu nećaku Dani Crljenici", kako to stoji zapisano u Smičiklasovoj oporuci.⁵⁸ Na izvanrednoj Skupnoj sjednici JAZU dne 8. 6. 1914. god. kr. javni bilježnik Božidar Gaj obavijestio je prisutne o sadržaju oporuke. Na sjednici je odlučeno "da sprovod svome predsjedniku priredi Akademija, budući universalna baštinica njegova imutka".⁵⁹ I M. Kostrenčić kaže da je Smičiklas tom oporukom "odredio za univerzalnoga nasljednika Jugoslavensku akademiju",⁶⁰ no to se neposredno

⁵⁵ Dokument u Smičiklasovoj ostavštini u Arhivu HAZU, XV-45.

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ *Ljetopis JAZU za god. 1914.*, sv. 29, Zagreb, 1915., str. 49, Glavna skupština, 20.5.1915. Dr. B. Krnic (Kostajnica, 1874. – Zagreb, 1918.), povjesničar, stručnjak napose za hrvatsku povijest potkraj XV. i prve polovine XVI. stoljeća; god. 1913. habilitirao se za docenta opće povijesti XVI. i prve polovice XVII. st. na Zagrebačkom sveučilištu. (Petar Karlić, Bogoljub Krnic, *Nastavni vjesnik*, 1918., prema: Viktor Novak, Krnic Bogoljub dr., u: Stanoje Stanojević, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatska-slovenačka*, knj. 2, Zagreb, str. 534; Jaroslav Šidak, Krnic, Bogoljub, u: *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 5, Zagreb, 1972., str. 426).

⁵⁸ Smičiklasova *Moja posljednja volja* od 14.3.1914., javno proglašena 8.6., izvorni, ovjerovljeni prijepis od 12.6.1914., Arhiv HAZU, XV-45 B e 1.Usp. i fsc. B f. Profesori V. Klaić, G. Manojlović, F. Šišić i R. Horvat potpisali su prijedlog, a Mudroslovni je fakultet 30.1.1915. god. poslao molbu Odjelu za bogoštovlje i nastavu Kr. hrv. slav. dalm. zemaljskoj vladi da od pet pripadnika seminara Smičiklasovu knjižnicu sredi Viktor Novak, "apsol. slušač historije, ispitani kandidat srednjošk. učiteljstva" (Isto). O knjižnici v. i: *Ljetopis JAZU za god. 1914.*, sv. 29, Zagreb, 1915., str. 19; Oporuka Tade Smičiklasa, *Hrvatski pokret*, god. X, br. 157, Zagreb, 10.6.1914., str. 1; Tadija Smičiklas, *Obzor*, god. X, br. 157, Zagreb, 9.6.1914., str. 1.

⁵⁹ Osim redovnih članova JAZU i javnoga bilježnika Božidara Gaja, sjednici su prisustvali i tajnik Kr. zemaljske vlade i Smičiklasovo kumče dr. Nikola Kostrenčić, grkokatolički župnik dr. Dionis Nyaradi i gradski zagrebački senator Antun Seifert.

⁶⁰ M. Kostrenčić, n. dj., str. 52.

ne vidi iz te oporuke. Međutim, ustanovljena je zaklada slična onoj Franje Račkoga, kako je Smičiklas odredio oporukom. U tome dokumentu, u posljednjoj rečenici posljednje točke (5.) stoji da izvršitelj oporuke dr. Nikola Kostrenčić (bio je tajnik Kr. zemaljske vlade), Smičiklasovo kumče i sin Smičiklasova pobratima Ivana Kostrenčića,⁶¹ treba učiniti sljedeće: "Svom bratu Dru Marku Kostrenčiću neka preda sve moje bilješke i ono rukopisa za povijest hrvatsku, što je bilo spremno za štampu, ali neka se ne štampa"⁶² Marko Kostrenčić,⁶³ pak, piše: "Ja sam taj legat primio, ali u toj ostavštini ništa što bi bilo spremno za štampu našao nisam. Bili su tu dijelovi njegova rukopisa za povijest hrvatsku, a pored toga je bilo bilježaka i ispisa iz raznih historijskih djela i ekscerpata iz arhivske građe."⁶⁴ Tako je znatan dio Smičiklasove rukopisne ostavštine stigao u Arhiv HAZU.

Ta je ostavština razvrstana u šest smislenih cjelina, i to s ovim naslovima: Korespondencija, Dokumenti, Rukopisi, Brošure, Novine i Razno.

Građa je arhivski sređena i odavno se koristi u znanstvene i razne kulturne svrhe te sadrži danas relativno poznate sadržaje, a dio građe objavljivan je već i u trenutku nastajanja⁶⁵ ili kasnije.⁶⁶ No, taj "stari" dio rukopisne ostavštine T. Smičiklasa u Akademijinu Arhivu i dalje je predmet znanstvenoga proučavanja, što samo za sebe dosta govori o njezinoj vrijednosti te o njezinoj zanimljivosti za istraživače.

9.

Opravdano se smatralo – zbog dugoga protoka vremena od Smičiklasove smrti (1914.) te općenito zbog podrobnijega poznavanja života i djela te znamenite ličnosti – da je pitanje Smičiklasove rukopisne ostavštine u potpunosti obrađeno te da je ona zaključena cjelina, s eventualnim malim otkrićima Smičiklasovih rukopisa i drugoga. Točnije je reći da bi to barem što se tiče većih dopuna trebala načelno biti zaključena cjelina; naravno, znanstveno i stručno može se i mora i dalje obrađivati, a treba je i obilnije i češće znanstveno koristiti. Međutim, kao toliko puta u arhivskoj službi i praksi, nevjerojatne su mogućnosti koje može pružiti očuvanje ostavština različitih vrsta i sadržaja, bez obzira na

⁶¹ Ivan Kostrenčić (Crikvenica, 1844. – Zagreb, 1924.), pored ostaloga, ravnatelj Sveučilišne knjižnice (1875.–1811.), tajnik i blagajnik Matice hrvatske (1877.–1901.), književni povjesničar itd. (Matko Rojnić, Kostrenčić, Ivan, u: *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 5, Zagreb, 1972., str. 342-343).

⁶² Oporuka T. Smičiklasa, v. bilj. 58.

⁶³ Marko Kostrenčić 1884-1976, *Spomenica preminulim akademikima*, sv. 2, Zagreb, 1979.; Vladimir Gortan, Marko Kostrenčić (1884-1976), *Ljetopis JAZU*, knj. 80, Zagreb, 1979., str. 213-215.

⁶⁴ M. Kostrenčić, n. dj., str. 56.

⁶⁵ Npr. Smičiklasovi zastupnički govori objavljeni su u Saborskim dnevnicima Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

⁶⁶ Npr., Branimir Drechsler, Smičiklasova pisma Franu Kurelcu. Iz ostavštine Frana Kurelca, *Građa za povijest književnosti Hrvatske*, knj. 8, Zagreb, 1925., str. 63-142.

njihovu znanstvenu i kulturnu veću ili manju vrijednost, na ulogu njezinih tvoraca i na vrijeme njihova života i djelovanja.⁶⁷

Tako se odjednom za arhive tek 1992. god. otkrilo da u ostavštini bana, sveučilišnog profesora i rektora Sveučilišta u Zagrebu, pravnoga povjesničara, glavnoga tajnika i potpredsjednika JAZU akademika Marka Kostrenčića postoji još jedan,⁶⁸ do sada nepoznat, dio rukopisne ostavštine Tade Smičiklasa. Tada je bila u svojini prof. Branke Kostrenčić-Danon u Zagrebu, kćerke akademika M. Kostrenčića.⁶⁹ Posredovanjem pravne povjesničarke i tadašnje asistentice Pravnoga fakulteta u Zagrebu mr. Nele Lonza, sadašnje dr. sc. i znanstvene suradnice Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, taj je dio novo-pronađene ostavštine, čim je za nju doznao, sljedeće godine, potpisani autor ovoga članka odmah osobno prenio u Arhiv HAZU, jer ju je prof. Kostrenčić-Danon odlučila pokloniti tome Arhivu,⁷⁰ novodobiveni dio uvršten je u Smičiklasovu rukopisnu ostavštinu koja se u tome Arhivu čuva već desetljećima.⁷¹

Potom je pronađen još jedan dio Smičiklasove rukopisne ostavštine, u istoj obitelji, pa je i taj dio, ponovno brigom i ljubaznošću prof. Branke Kostrenčić-Danon, god. 1995. stigao u Arhiv HAZU.⁷²

⁶⁷ Karakterističan je primjer rukopisne ostavštine Božidara Magovca (Zagreb, 1892. – Zagreb, 1955.); bio je novinar i publicist, jedan od veoma istaknutih vođa HSS-a i NOP-a, dugodišnji robijaš u doba druge (komunističke) Jugoslavije. Znao je vrijednost pisane i na drugi način sačuvane riječi, pa je sustavno stvarao svoju rukopisnu ostavštinu. No veliki, a nerijetko, i veoma bitni dijelovi te ostavštine propadali su mu čak u tri navrata – prvi put uništila ju je policija kraljevske Jugoslavije, drugi put ustaški policajci ili vojnici NDH, a treći put policija komunističke Jugoslavije. Uprkos tome, znatan dio uspio je sačuvati, potom je njegov brat Jurica Magovac tajno čuvao dugi niz godina, da bi tu veoma vrijednu ostavštinu sin Nadan Magovac – na preporuku akademika Ljube Bobana – god. 1991. predao Arhivu HAZU. O toj ostavštini potpisani je obavijestio znanstvenu javnost (Poklon obitelji Magovac Arhivu HAZU, *Vijesti HAZU*, XII, 27, Zagreb, 1991., str. 33, te referatom na znanstvenom skupu u HAZU, Zagreb, 3.3.1991.; usp. Tihana Mršić, Znanstveni kolokvij o Božidaru Magovcu u HAZU, *Vjesnik HAZU*, I, 7-8, Zagreb, 1992., str. 58-59), a tekst o njoj inkorporirao je u Prilog za biografiju Božidara Magovca, *Historijski zbornik*, sv. 45, Zagreb, 1992., str. 1-24, zasebno str. 8-15.

⁶⁸ Usp. bilj. 63.

⁶⁹ Prof. Branka Kostrenčić-Danon rođena je u Zagrebu. Majka joj je bila Marija rod. Šrepeš, znameniti glazbeni pedagog, koja je obrazovala niz opernih pjevačica, među njima i Zinku Kunc, Srebrenku Jurinac, Dragicu Martinis, Đurđu Milinković i druge. Otac gđe B. Kostrenčić-Danon bio je prof. dr. M. Kostrenčić. Maturirala je 1934. na Klasičnoj gimnaziji u Zagrebu, a na Filozofskom fakultetu diplomirala romanistiku, posebno francuski i latinski te njemački i hrvatski jezik. Od 1941. do 1948. god. radila je u zagrebačkoj Tvornici olovaka. Živi i dalje u Zagrebu.

⁷⁰ Registratura Arhiva HAZU, 17. 2.1993., br. 10/1-1993.

⁷¹ Sign. XV-45 B.

⁷² Drugi dio poklona sastoji se od dijelova ostavštine T. Smičiklasa i M. Kostrenčića (Registratura Arhiva HAZU, 2. 3.1995., br. 12/1-1995. i izjava prof. B. Kostrenčić-Danon, 4. 3.1995., primljena u Arhiv 31.5.1995., br. 12/2.1995.).

Započeto je odmah i uobičajena arhivska, početna obrada, kako bi se omogućilo što skorije znanstveno istraživanje te građe;⁷³ istraživači ju već i koriste, a potpisani je 1993. god. o njoj referirao na znanstvenom skupu o Smičiklasu u HAZU.⁷⁴

Ovom prigodom osobito ističemo plemenit i prekrasan gest donatorice - prof. Branke Kostrenčić-Danon. Poštovana je profesorica time ušla u povijest ne samo Arhiva HAZU već i cijele Akademije kao značajna darovateljica veoma vrijedne građe pa joj se i na ovim stranicama zbornika Akademijina Zavoda i tiskanom riječju najljepše zahvaljujemo.⁷⁵ Naravno, lijepo zahvaljujemo i dr. sc. Neli Lonza.

10.

Novoprimiti dio Smičiklasove rukopisne ostavštine koji je u Arhiv HAZU došao 1993. i 1995. god. sastoji se od jedanaest cjelina. Od njih se sedam nalazi u prvobitnim fasciklima, a tri su izvan njih. Omotnice se sastoje od kartona, osiguranoga još i zelenim platnom. Te omotnice nisu tadašnje ni današnje uobičajene arhivske ili uredske veličine, nego su manje, pa i deblje, te se stječe dojam kao da su namjerno izrađene samo u tu, zaštitnu svrhu; vjerojatno ih se željelo prilagoditi pretpostavljenoj i ranije predviđenoj količini i veličini materijala koji će biti u njih umetnut te na taj način sačuvan od propadanja. Navedenih pet fascikala imaju mjere 13,5 prema 20,5 cm, a tri omotnice 18 prema 22,5 centimetara, što omogućuje dosta dobru zaštitu umetnutih materijala. Na hrptu nekih omota bile su naljepnice. Na njima sada izbljedjelim otiskom olovke stoje brojke, a očito je riječ o oznakama vremenskih međa sadržaja materijala što su uloženi u omote, odnosno u fascikle, pa u kutije.

Na nekim drugim naljepnicama na omotnicama stoje drugi natpisi koji ne odgovaraju sadržaju omota. Većinom se brojke i natpisi na naljepnicama ipak poklapaju s materijalom u samome fasciklu, no s nekima to nije slučaj.

11.

Što čini sadržaj ovoga dijela dugo zaboravljene Smičiklasove rukopisne ostavštine koja je nađena u ostavštini M. Kostrenčića, te sada ponovno "otkrivena" i prenesena u Arhiv HAZU, u kojem je Smičiklas nekada bio arhivar i ravnatelj?

Jednim se dijelom radi o Smičiklasovim prvim, rukom pisanim te isto tako rukom ispravljanim i dopunjavanim nacrtima, konceptima ili cjelovitim tekstovima predavanja na fakultetu,⁷⁶ tu su i znanstveni i stručni tekstovi na kojima je radio i pripremao ih za tisak. Neki rukopisi djeluju kao čistopis, a drugi su očito radnoga karaktera. Tekstovi su pisani tintom ili olovkom.

⁷³ Usp. izvještaj o radu Arhiva HAZU u *Ljetopisu HAZU*.

⁷⁴ Usp. bilj. 6; ovaj je članak znatno prošireno i dopunjeno izlaganje s toga Akademijina skupa.

⁷⁵ O darovateljici prof. Branki Kostrenčić-Danon još jednom usp. bilj. 69.

⁷⁶ Neki se rukopisi predavanja nalaze u arhivskoj zbirci Filozofskoga fakulteta u Zagrebu (nekadašnji Historijski seminar): *Chronologie II*. (Katalog, n. dj.).

Sadržaj radova iz raznih je povijesnih i drugih srodnih znanosti. Tako neki rukopisi ulaze i u područje pomoćnih povijesnih znanosti. Jedan je rukopis iz toga područja, npr., predavanje za studente pod naslovom: "Ob obsegu slavenske paleografije na hrvatskom sveučilištu". Također je iz toga područja drugi tekst, koji nosi naslov "Glagolska i cirilska paleografija", no sastoji se samo iz niza primjera slova ili od cijele abecede. Bitan je, međutim, predložak za sastavljanje toga materijala – abeceda je napravljena prema – redom, sve samim veoma znamenitim – vrelima, koji su u Smičiklasa ovako naslovljeni: Asemanovo evanđelje, Psalterium sinaticum, Kločev rukopis, Kijevski fragmenti, Krčki natpis, Bašćanska ploča, Vinodolski zakon, Misal kneza Novaka itd. Jedan je, pak, rukopis naslovljen ovako: "O pismu kod Slavena prije Cirila i Metoda".

Ima, međutim, i rukopisnih dijelova nekih cjelina iz Smičiklasova pera čiji sadržaji govore o tome da su to možda dijelovi njegovih političkih, znanstvenih i drugih priprema za neke akcije, kao, npr., one oko školskih pitanja u njegovo doba.⁷⁷

U drugim omotima, a to je većina ovoga dijela novootkrivene rukopisne ostavštine, ima veoma mnogo ispisa iz vrela koja se nalaze u arhivima i knjižnicama ili su to, pak, regeste tih vrela te regeste objavljenih isprava; ima i prijepisa cijelih izvora. Očito su to rezultati priprema za rad i na Diplomatičkom zborniku, odnosno dijelovi toga Codexa, ali i oni materijali koji nisu ušli u to Smičiklasovo najznamenitije izdanje. To su, npr., ispisi građe iz bečkih, gradačkih, budimpeštanskih, ljubljanskih i zagrebačkih arhiva, knjižnica, muzeja te drugih sabirališta i čuvališta vrela, ali i ispisi iz različitih zbirki izvora, iz objavljenih radova naših i stranih starijih i mlađih publicista i znanstvenika, među njima i radova Lučića (Luciusa), Farlatija, Sladovića, Krčelića, Fejera itd.

U ovom dijelu ostavštine nalazi se i omanja bibliografija koja govori o razdoblju od XI. do XVII. stoljeća. Na jednome omotu olovkom piše: "Rukopisi dalmatinski mletački od nepoznatoga medju pismima Račkoga"; sadrži 15 listića, s tintom upisanim podacima. Možda su to podaci prikupljeni iz poznate venecijanske institucije "Marciana". Sličan je popis i rukopisa Nadbiskupske knjižnice u Zagrebu.

Neke su grupe rukopisa složene samo vremenski, i to pod naslovom: "Regesti 13. vijeka", ili su, pak, specificirane uz imena pojedinih institucija, a naslovljene, npr., ovako: "Sabori 16. vijeka" i "Sabori 17. vijeka". Neki su materijali grupirani prema imenima ličnosti; tako je jedan omanji fascikl naslovljen kratko: "Karlo Roberto", a i drugi: "Ferdinand I". Taj zadnji omot sadržajem je znatno veći, te u njemu ima osobito mnogo ispisa, ali

⁷⁷ Govor Tadije Smičiklasa o osnovi zakona o ustroju nadzora srednjih i pučkih škola 4. prosinca 1886., *Saborski dnevnik*, g. 1884.-1887., sv. 2, Zagreb, 1887., str. 1582; Govor Tadije Smičiklasa o proračunu za godinu 1898., 1. veljače 1898., *Stenografski zapisnici i prilozi Sabora Kraljevine Hrvatske, Slavonije, Petogodište 1897-1902*, sv. 1, 1.-5.3.1898., Zagreb, 1898., str. 374-385; Tadija Smičiklas, *Govor u Hrvatskom saboru na glavnoj raspravi o proračunu za godinu 1898. dne 1. veljače 1898.*, Zagreb, 1898.; Govor narodnog zastupnika gospodina Tadije Smičiklasa držan dne 1. veljače u glavnoj raspravi o proračunu za g. 1898., *Obzor*, god. XXXIX, br. 33, Zagreb, 1898., str. 7-8.

i prijepisa cijelih listina i druge građe, pa i veoma opsežnih prijepisa vrela; među takvim prijepisima ima i narodnih pjesama, npr., pjesma s naslovom "Poziv na boj".⁷⁸ Neki su listići prepuni podataka, a neki sadrže samo nekoliko natuknica. Upisani materijali oslikavaju se već i u sadržaju naslova, npr., "Oružje", "Život na krajini", "Obučeni i oružani junak", "Obrana". Ovaj posljednji listić vjerojatno sadrži i jednu od najkraćih Smičiklasovih natuknica u ovome kompletu ostavštine, i to samo jednu jedinu: "gradnja Petrinje kroz više godina početkom 17. vieka zanimala cijelo kraljevstvo". Tu se nailazi i na sljedeći naslov: "Zasužnjenci", "Tursko ratovanje", "Vatre", "Razne vrsti pješačtva" itd.

Taj materijal govori o veoma širokom kulturnom i znanstvenom zanimanju Tadije Smičiklasa za pojedina pitanja u razdoblju kada se pripremao da ih prouči i obradi te objavi rezultate svojih proučavanja i istraživanja.⁷⁹

12.

Iz ovoga kratkoga članka razvidno je da Tadija Smičiklas nije samo skupljao vrela već je iz njih kreirao ispise ili ih u cjelini prepisivao kako bi ih objavio ili koristio u svojim djelima. Tijekom svoje djelatnosti u više životnih područja i sâm je stvorio i ostavio vrijednu građu. Zatim, preko političke, konkretno – zastupničke djelatnosti u Hrvatskome saboru i praktično je utjecao na zaštitu arhivske baštine, što je bilo u vezi i s tadašnjom nacionalno-političkom borbom s tada nadmoćnim mađaronsko-mađarskim protivnikom. Svojim nastavničkim radom na Filozofskom fakultetu bitnije je utjecao na stjecanje znanja i obrazovanja o njoj te o pomoćnopovijesnim disciplinama. Svojim javnim istupima utjecao je općenito na stvaranje šire svijesti u javnosti o potrebi zaštite te arhivske baštine. Neposredno je utjecao i na praktični razvoj arhivske službe u Banskoj Hrvatskoj, a u okviru nje posebno Akademijina arhiva, u kojemu je bio arhivar ili stajao na njegovu čelu čak gotovo devetnaest godina.

A što se tiče njegovoga starijega dijela iz rukopisne ostavštine u Arhivu HAZU – dosadašnji njen dio već je odavno poznat i korišten od raznih istraživača, u znanstvene, kulturne, stručne i općepublicističke svrhe i ciljeve. Pomišljalo se i na to da je ta znamenita ostavština odavno definirana, tj. da se neće više pronaći ništa bitnije što bi poteklo iz Smiči-

⁷⁸ Smičiklas je 1877. god. pozvao na Poziv na sabiranje hrvatskih narodnih pjesama, *Izveštaj Matice hrvatske za godinu 1877.*, Zagreb, 1878., str. 63-65. O Smičiklasovu odnosu prema narodnim pjesmama usp. i Govor na redovitoj glavnoj skupštini Matice hrvatske 20. lipnja 1897., *Izveštaj Matice hrvatske za godinu 1896.*, Zagreb, 1897., str. 16, koji je pod naslovom *Hrvatske narodne pjesme. O Matičinom izdanju "Hrvatske narodne pjesme"* objavljen i u *Svjetlu*, god. XII, br. 27, Karlovac, 1897., str. 2.

⁷⁹ Smičiklas, pored ostaloga, zanimao se i za narodni život i običaje, pa je već za školovanja u zagrebačkom Grkokatoličkom sjemeništu prikupljao narodnu usmenu baštinu (M. Kostrenčić, n. dj., str. 8). Tako je u *Viencu*, VI, 3, Zagreb, 1874., str. 22-28, objavio članak *O vukodlacih. Usp. i prethodnu bilježku*.

klasova pera ili što bi on skupljao. No, očito je i na njegovu primjeru da je papir neobično izdržljiva stvar; jer je jednostavno nevjerojatna činjenica da je tolik niz desetljeća ovaj dio ostavštine mogao izdržati i ostati sačuvan u relativno lošim uvjetima. Srećom, ta ostavština nije dirana, a rijetko je i premješšana. Nadamo se da će se naći vrijedna istraživačica ili istraživač koji će pažljivo proučiti i ovaj, novopronađeni dio Smičiklasove rukopisne građe. Za taj dio ostavštine, koji je stigao u Arhiv HAZU zahvaljujući znanju o njezinoj vrijednosti i dobrotom cijenjene gđe prof. Branke Kostrenčić-Danon te preporukom dr. sc. Nele Lonza, potrebno je utvrditi točnu znanstvenu, kulturnu i stručnu vrijednost, a ona je ne samo nesumnjiva već znatna. Trojaka je: znanstvena, kulturna i politička. Prva je ona čiji će sadržaji pobliže moći dopuniti naše znanje o načinu istraživanja te ukazati na Smičiklasovu metodu ili metode znanstvenoga rada; druga je ona koja će općenito dopuniti njegov životopis u znanstvenim, prosvjetnim, političkim i kulturnim područjima života. Treći je dio ostavštine za nas najzanimljiviji jer se postavlja pitanje ima li u ovom dijelu rukopisne ostavštine prijepisa vrela i ispisa iz građe koje Smičiklas nije upotrijebio? A ti izvori možda do danas nisu korišteni u znanosti, pa možda čak i nisu poznati istraživačima te bi mogli imati draž svojevrsnoga otkrića.

Raznolike su mogućnosti rezultata istraživanja i proučavanja materijala novopronađene Smičiklasove rukopisne ostavštine. To nije rijetkost ni u slučaju drugih ostavština. A novopronađeni dio rukopisne ostavštine, primljen u Arhiv HAZU tijekom 1993. i 1995. godine, i to još iz pera ili trudom samoga predsjednika JAZU Tadije Smičiklasa, već stoji na raspolaganju zainteresiranim istraživačima.

Petar Strčić

Tadija Smičiklas as Director of the Archive of the Academy, and his Newly-found Materials

S u m m a r y

Tadija Smičiklas (1843-1914), Croatian scholar, historian, cultural worker and politician, specialised in Vienna also in the scholarly area of historical auxiliary sciences, in which he was later a lecturer at the Faculty of Arts in Zagreb. However, he left particular traces by editing historical sources, and of his oeuvre, apart from his *Poviest Hrvatska* [Croatian history], his most famous work is the archaeographical edition of his multi-volume *Codex diplomaticus Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae*. From 1896 until his death in 1914, Smičiklas was also an archivist and director of the Archive of the Yugoslav Academy of Sciences and Arts in Zagreb, even in the period when he was also the president of the Academy (1900-1914). The largest part of the collection of his hand-written legacy is kept in the Archive of the Academy. Recently, in 1993 and 1995, another part of Smičiklas's legacy was found in the legacy of Marko Kostrenčić, late member of the Academy and Smičiklas's protégé, and it was immediately thereafter donated to the Academy and reunited with the rest in the Academy's Archive.